

**ONOMASTICA
LETTICA 4**

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
LATVIEŠU VALODAS INSTITŪTS

ONOMASTICA LETTICA

4. laidziens

Rīga 2015

Onomastica Lettica. 4. laidziens. Atb. red. Ojārs Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2015, 384 lpp.

LU LATVIEŠU VALODAS INSTITŪTS

Reģistrācijas apliecība Nr. 90002118365

Adrese

Akadēmijas lauk. 1, 902. kabinets, Rīgā, LV-1050

Tālr. +371 67227696, e-pasts: latv@lza.lv

LETONIKA

Atbildīgais redaktors *Dr. habil. philol.* Ojārs Bušs

Redakcijas kolēģija

Dr. habil. philol. Laimute Balode

Dr. habil. philol. Ojārs Bušs

Dr. habil. philol. Ilga Jansone

Recenzenti

Dr. philol. Dzintra Hirša

Dr. philol. Lembits Vaba (*Lembit Vaba*)

Literārās redaktore: Gunita Arnava, Sanda Rapa, Jana Taperte

Kopsavilkumu redaktori: Agris Timuška, Andrejs Veisbergs

Onīmu saraksta veidotājas: Gunita Arnava, Sanda Rapa, Anta Trumpa

Koordinatorē Ilze Štrausa

ISBN 978-9984-742-81-6

© LU Latviešu valodas institūts

© Rakstu autori

Satura rādītājs

Priekšvārds (<i>Ilga Jansone</i>).....	7
Milans HARVALĪKS (<i>Milan Harvalik</i>). Par onomastikas terminoloģijas attīstību mūsdienās un Starptautiskās onomastikas zinātņu padomes (ICOS) Terminoloģijas grupas darbu.....	9
Юлия ГУРСКАЯ . Трансонимизация в древней онимии (восточнобалтийские этнонимы).....	19
Antra KĻAVINSKA . Etnonīmiskās leksikas variants latgaliešu folkloras tekstos.....	34
Sanda RAPA . Latviešu ģeogrāfiskās nomenklatūras vārdu cilme.....	63
Anta TRUMPA . Vēlreiz par vietvārdiem ar <i>sāt</i> -.....	82
Ojārs BUŠS . Latviešu <i>Ozolsala</i> un šī onīma atbilstes lietuviešu, igauņu, somu valodā, tostarp onīmisko homonīmu rindas dominantes aspektā.....	95
Ilze ŠTRAUSA . Ukru pagasta vietvārdi un to avoti 20. un 21. gadsimtā.....	105
Santa JĒRĀNE . Īpašvārdi tradicionālajā un elektroniskajā leksikogrāfijā: makrostrukturālais aspekts.....	118
Vita STRAUTNIECE . Vietvārdu standartizācijas aktualitātes Baltijā un dažās kaimiņvalstīs.....	143
Renāte SILIŅA-PINĶE . <i>Antonius – Tenis</i> un <i>Antiņš</i> . Ieskats latviešu personvārdu attīstībā.....	188
Laimute BALODE, Ieva PLĒSUMA . Retie personvārdi Latvijā trešās tūkstošgades sākumā.....	220
Ilga JANSONE . Priekšvārdu dinamika Ērgemes evanģēliski luteriskajā draudzē 18. gadsimtā.....	252
Sarmīte LAGZDIŅA . Reālu personu vārdi Kārļa Mīlenbaha lietojumā.....	289

Inese ZUGICKA. Deonīmiskās iesaukas Centrāllatgalē.....	317
Jana BUTĀNE-ZARJUTA. Daugavpils Universitātes studentijas iesauku derivācija	338
Glazgova, 2014, Onomastu kongress (<i>Ojārs Bušs</i>)	351
Aleksandra Vanaga pēdās (<i>Sanda Rapa</i>)	354
Onīmu rādītājs.....	357

Renāte SILIŅA-PINĶE

Antonius – Tenis un Antiņš. Ieskats latviešu personvārdu attīstībā

Latviešu personvārdu vēsturē ir vēl daudz neizzinātu vai līdz galam neizpētītu lappušu. Viena no plašākajām jomām ir līdz ar kristietības ieviešanu personvārdu aprītē ienākušie baznīcas kanonizēto svēto vārdi, kas gadsimtu gaitā ir gan adaptēti, gan dažādi pārveidoti – īsināti, atvasināti u. tml., tādējādi radot daudz dažādu latviešu personvārdu.

Senākais, līdz šim apzinātais vēstures avots, kas fiksē faktus, ka latviešu personvārdi *Antiņš* un *Tenis* abi cilmes ziņā ir saistīti ar vārdu *Antonijs*, ir Gotharda Frīdriha Stendera (*Gotthard Friedrich Stender*) *Lettisches Lexikon*, kura vācu-latviešu daļas personvārdu nodaļā vienā rindā uzskaitīti vācu *Antonius* un latviešu *Antiņšch*, *Antons*, *Tennis*, *Tanne* (Stender 1789, II, 743) (skat. 1. att). Ieraksts rāda ne tikai to, ka abiem virsrakstā minētajiem personvārdiem, pēc G. F. Stendera domām, ir kopīga cilme, bet arī to, ka šādi kopīgas cilmes vārdi 18. gadsimtā latviešu valodā ir bijuši vismaz četri.

Adam, Ahdams.
Alfatiūs, Akkots.
Alerander, Sanders.
Alerius, Alleks.
Andreas, Andrejs.
Antonius, Antiafch, Antons, Ten
nis, Tanne.
August, Augusts, Gusts.

1. attēls. Ieraksts G. F. Stendera *Lettisches Lexikon* (Stender 1789 II, 743)

Raksta mērķis ir noskaidrot šo aizguvumu ceļus un laiku, analizējot to iespējamo avotu – vārda *Antonius* formas Ziemeļvācijā –

laikā līdz 18. gadsimtam un salīdzinot tās ar seno personvārdu materiālu Rīgā un Vidzemē (mazākā mērā arī Kurzemē, Zemgalē un Latgalē), īpaši ar 1638. gada zviedru arklu revīzijā fiksētajiem daudzskaitlīgajiem vārdu variantiem. Lai šo mērķi realizētu, rakstā ir mēģināts izpētīt dažādus šo personvārdu formu fiksējumus 13.–18. gadsimta avotos, pētījumos par senākajiem latviešu personvārdiem un folkloras materiālā.

Par vārda izcelsmi

Par personvārda *Antonius* (latviski *Antonijs*) izcelsmi drošu ziņu nav. Tas ir cieši saistīts ar slavenu seno romiešu dzimtu Antonijiem, apzīmējis piederību tai (HdV I 177; Siliņš 1990, 62). Dzimtas vārds savukārt nedroši tiek saistīts gan ar latīņu vārdu *antius* ‘priekšā stāvošais, priekšnieks’ (Siliņš 1990, 62), gan sengrieķu valodu, kurā to saista ar mītiskā varoņa Hērakla dēlu Anteonu vai ar vārdu *ὄνιος* ‘pārdodams, nopērkams u. c.’ un *ἀντί* ‘pret’, proti, pārnestā nozīmē *Ἀντώνιος* ‘dārgs, nenovērtējams’ (VHL I 246). Vārda izplatība viduslaiku Eiropā ir cieši saistīta ar svētā Antonija kultu. No visiem vairāk nekā 170 svētajiem ar šādu vārdu (skat. VHL I 252–272) viszināmākais un cienītākais bija Antonijs Lielais, kura godināšanas diena ir 17. janvāris (VHL I 253–254). Arī Rīgas un Livonijas avotos svētā Antonija dienas pieminējums kopš 15. gadsimta ir samērā biežs. Daļēji to var saistīt ar faktu, ka Svēto Antoniju piesauca arī kā aizstāvi pret mēri. Pēc 1348. gada mēra epidēmijas Eiropā¹ svētais Antonijs bieži bija nabagmāju, slimnīcu un kapelu patrons (HDA I 504). Rīgā svētajam Antonijam ir bijis altāris un vikārijs Domā un kapela Svētā Pētera baznīcā. Savukārt 1428. gadā Rīgā sanākušais baznīcas provinces koncils ir centies ierobežot svētā Antonija kulta izviršanu, ar to domājot tautas ticējumus par cūku patronu, ar to saistīto māņticību un dažādas upurēšanas. Tomēr vēl 18. gadsimtā ir ziņas par šā kulta izplatību vietējo zemnieku vidū (Bruiningk 1904, 361–363; Līdeks 1940, 93–94).

¹ Latvijas teritorijā mēra epidēmijas ir bijušas (mazāka) 1351. un (liela) 1420.–1422. u. c. gados (Šterns 1997, 609–610).

Vārda izplatība Vācijā

Analizējot visus “Vēsturiskajā vācu personvārdu vārdnīcā” šķirklī *Antonius* (HdV I 177–179) līdz 18. gadsimtam fiksētos piemērus un īpašu uzmanību pievēršot piemēriem no Ziemeļvācijas, kas ir tiešākais latviešu personvārdu aizgūšanas reģions, var secināt, ka:

- 1) vārds *Antonius* mūsdienu Vācijas teritorijā viduslaikos ir bijis samērā iecienīts. Par to liecina gan daudzie piemēri, gan vārda biežuma rādītāji. Vairāk un senāki (sākot jau ar 10. gadsimtu) piemēri ir no Ziemeļvācijas. Vācijas dienvidu daļā vārds parādās tikai ap 13. un 14. gadsimta miju;
- 2) izplatītākās ir bijušas saīsinātās vārda formas, kas veidotas, atmetot vārda pirmo zilbi un atlikumu adaptējot. Tas atbilst vārda uzsvaram vācu valodā, kur šā vārda pirmā zilbe ir neuzsvērta;
- 3) visas (!) Ziemeļvācijā 12.–18. gadsimtā fiksētās īsformas ir darinātas, atmetot vārda pirmo zilbi;
- 4) reti no pirmās un otrās zilbes darināto īsformu fiksējumi 15. un 16. gadsimtā ir saistāmi ar mūsdienu Vācijas dienvidu daļu – Bambergu un tās apkārtni;
- 5) sākot ar 17. gadsimtu, pilnās formas *Antonius* vietu pastiprināti ieņem forma *Anton*.

Lai gan formu daudzveidība vārdnīcā patiesi ir iespaidīga, liela tās daļa ir nekoncekventas dažādu skaņu atveides rezultāts, ko radījusi vēl nenostabilizējusies vācu valodas ortogrāfiskā sistēma. Kā dažādi adaptētas, dialektāli atšķirīgas pilnās formas var minēt *Ant(h)onius*, *Anthonis*, *Anthoniges*, *Anthonig*². Divzīlbīgas (ļoti reti arī trīszīlbīgas) formas no vārda otrās daļas ar dažādi apzīmētu saknes patskani (*a/e/o/ö/u*) un atšķirīgām galotnēm var iedalīt vairākās grupās:

- 1) ar izskaņu *-ius*, kas saskan ar pilno formu *Antonius*: *Thon(n)ius*, *Tonius*;
- 2) ar daļēji asimilētu izskaņu *-i(e)s*: *Tanies*, *Tanyes*, *Thoni(e)s*, *Tonni(e)s*, *Tönnies*, *Tönnieß*, *Tonnyes*, *Tonnyeß*, *Tonnys*, *Tonniß*, *Thonis*, *Thonys*, *Thoenis*, *Tonies*, *Thenis* u. c.;
- 3) ar galotni *-es*: *Thones*, *Thoenes*, *Tönnies*;
- 4) ar galotni *-i*, retāk *-e*: *Tone*, *Tonni*, *Tonny*;

² Pasvītrotās formas ir fiksētas tikai Vidusvācijā un Dienvidvācijā.

5) ar -g- iespraudumu, kas saskan ar pilnās formas variantiem *Anthoniges*, *Anthonig*: *Tonges*, *Tonnig(h)es*, *Tonig*, *Tönig*, *Thuniges*.

Atsevišķi vēl ir jānodala divzīlbīgā no vārda sākuma darinātā īsforma *Anthing*.

Jāpiebilst, ka Lucs Makenzens (*Lutz Mackensen*) savā vācu personvārdu vārdnīcā formu *Tönnies* nešaubīgi sauc par vārda *Antonius* lejasvācu īsformu (Mackensen 1990, 189).

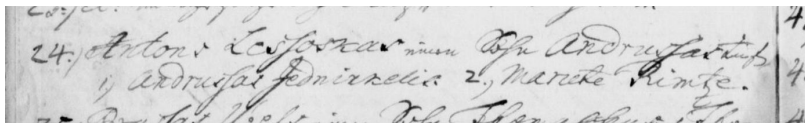
Senākais pieraksts Latvijā

Viss iepriekš rakstītais liecina par to, ka vārds *Tenis* (un arī G. F. Stendera 1789. gadā minētais *Tanne*) nav latviešu radīta vārda *Antonius* īsforma un ka vārds tiešā ceļā ir aizgūts no Latvijas teritorijā, sākot ar 12. gadsimta beigām, ieceļojušajiem Ziemeļvācijas iedzīvotājiem.

Šādu apgalvojumu tomēr nevar izteikt par otru virsrakstā minēto personvārdu *Antiņš*. Lai gan ir saskatāma neapšaubāma formāla līdzība ar vācu vārdu *Anthing*, tā fiksējums Vācijas dienvidu daļā – vienreiz Bambergā 15. gadsimta beigās un 12 reizes tās apkārtņē 16. gadsimtā – liek drīzāk domāt par formālu sakritību, nevis reālu aizguvumu.

Vārda *Antons* izplatība Latvijā rakstā aplūkota netiks, jo šī forma Vācijā izplatījās vēlākā periodā (īpaši sākot ar 17. gadsimtu), kas saskan arī ar K. Siliņa “Latviešu personvārdu vārdnīcā” publicētajiem datiem, kur kā vārda *Antons* pirmā fiksācija rakstu avotos Latvijas teritorijā ir minēts 1752. gada ieraksts [Ēģiptes draudzes] baznīcas grāmatā Kalkūnē (Siliņš 1990, 63). Aplūkojot ieraksta oriģinālu (LVVA 235. fonds, 1. apraksts, 229. lieta, 2op. lapa), uzvārda formas dēļ var turklāt izteikt šaubas, vai ierakstā minētā persona ir bijis latvietis (2. att.). Šādā gadījumā pirmā fiksējuma gads nav zināms³. Drošu secinājumu izdarīšanai tomēr būtu nepieciešami padziļināti avota pētījumi.

³ Pateicoties *Dr. habil. philol.* Ilgas Jansones laipnai norādei, vārda *Antons* senāko fiksējumu šobrīd var pārcelt uz 1719. gadu, kad Ērgemes draudzē kā kristāmās meitenes *Liefche* vecāki ir minēti *Grabst Anton* un *Liefche* (LVVA 235. f., 3. apr., 75. lieta, 18op. lp.).

2. attēls. Ieraksts Ēģiptes draudzes 1752. gada baznīcas grāmatā
(LVVA 235. fonds, 1. apraksts, 229. lieta, 2op. lapa)

Ko par senākajiem vārda *Antonius* un dažādu tā īsformu un adaptāciju pierakstiem latviešu personvārda statusā var uzzināt no pētījumiem un publicētajiem avotiem? Tā kā K. Siliņa “Latviešu personvārdu vārdnīca” ir vienīgais apjomīgais pētījums, kurš datē vārdus, minot to senākos zināmos fiksējumus, vispirms hronoloģiski 1. tabulā ir apkopota šī informācija, minot K. Siliņa dotos šķirkļa vārdus (Siliņš 1990, 61–63, 255, 303–304, 307–308, 310).

1. tabula. Vārda *Antonius* dažādas īsformas un adaptācijas
K. Siliņa “Latviešu personvārdu vārdnīcā”

<i>Antonijs</i>	1442 Rīga
<i>Hante / Hantus</i>	1452 Rīga
<i>Antins</i>	15. gs. 3. cet. Rīga
<i>Tons / Tonnis</i>	1519 Rīga
<i>Hantings / Hantins</i>	1538 Jumurda
<i>Ton(n)ius</i>	1539 Rīga
<i>Anta / Ante</i>	1562 Mārciena
<i>Antiņš</i>	1582 Bērzaune
<i>Antušs / Antuss</i>	1582 Bērzaune
<i>Antis</i>	1590 Ļaudona
<i>Tenis</i>	1599 Koknese
<i>Toni / Tonijs</i>	1599 Koknese
<i>Ants</i>	1613 Rīga
<i>Tinne</i>	1638 Gaujiena
<i>Tuns / Tunne</i>	1683 Kuldīga
<i>Antens</i>	1720 Gaujiena
<i>Tonna</i>	1739 Rauna
<i>Antons</i>	1752 Kalkūne
<i>Antošs</i>	1794 Latgale
<i>Ontons</i>	18. gs. Latgale
<i>Tanna</i>	19. gs. 1. cet. Kurzeme
<i>Antīts</i>	1885 Jaunpiebalga

Diemžēl vārdnīcā nav dotas avotos fiksētās vārdu formas, bet tikai paša K. Siliņa mūsdienu rakstībā adaptētie varianti. Cenšoties noskaidrot oriģinālās formas, bija jāsecina, ka ne visi vārdnīcā izmantotie un norādītie avoti ir nosakāmi – dažas norādes bija kļūdainas, dažas – pārāk vispārīgas, piemēram, 19. gadsimta 1. ceturksnī Kurzemē, baznīcas grāmatā. Tāpēc meklējumu rezultātā – gan publicētajos avotos, gan Latvijas Valsts vēstures arhīva (turpmāk tekstā LVVA) dokumentos, gan K. Siliņa kartotēkā LU Latviešu valodas institūtā, sekojot K. Siliņa informācijai par senākā fiksējuma avotu, vārdnīcas sniegtajā informācijā bija jāveic diezgan būtiskas korekcijas. Pārbaudīti tika visi fiksējumi līdz G. F. Stendera *Letisches Lexikon* iznākšanai 1789. gadā (2. tabula).

2. tabula. K. Siliņa sniegtie dati un to salīdzinājums ar avotiem

Siliņš (1990)	Informācija Siliņa (1990) norādītajā (vai raksta autorizsecinātajā) avotā	Raksta autores secinājumi par oriģinālo formu
<i>Antonijs</i> 1442 Rīga	avotā nav minēti latvieši ⁴ ; 1442. g. ierakstā ir minēta baznīcas svinamā diena: Nr. 786 .. <i>up den vrydag na Anthonii confessoris</i> (Napiersky 1888, 86)	----
<i>Hante / Hantus</i> 1452 Rīga	<i>Hante Scyntels sone</i> 1453 [!] (Arbusow 1921, 97)	<i>Hante</i> , bet ne <i>Hantus</i>
<i>Antins</i> 15. gs. 3. cet. Rīga	tāda vārda avotā nav (Arbusow 1923), iespējams, norādīts nepareizs avots	----
<i>Tons / Tonnis</i> 1519 Rīga	tāda gada un vārda avotā nav (Arbusow 1921), iespējams, norādīts nepareizs avots	<i>Tonnis</i> <i>Svlme</i> (Blese 1929, 262), bet ne <i>Tons</i>

⁴ Laikā no 1416. līdz 1476. gadam Rīgas nekustamo īpašumu grāmatā (*Erbebuch*) ir gan minēti seši vācieši ar vārdiem *Anthonius*, *Tonyes*, *Thonies*, *Thonnyß*, *Tonniges*, *Tonies* (Napiersky 1888, 419, 428, 432, 433, 437, 440), kas apstiprina pēc “Vēsturiskās vācu personvārdu vārdnīcas” datu analīzes (skat. iepriekš) izteiktos pieņēmumus. Savukārt tā paša laika avotā, Rīgas Ķemerejas reģistrā nav neviena rīdzinieka ar šādu vārdu ne pilnajā, ne kādā no saīsinātajām formām (Siliņa-Piņķe 2014, 169).

<i>Hantings / Hantins</i> 1538 Jumurda	Hantīn Tomen (LGU II 478)	Hantīn , bet ne <i>Hantings</i>
<i>Ton(n)ius</i> 1539 Rīga	tāda gada un vārda avotā nav (Arbusow 1923), iespējams, norādīts nepareizs avots	Tonnīus Czukeause (Blese 1929, 261)
<i>Anta / Ante</i> 1562 Mārciena	norādīts nepareizs avots	Ante (Švābe 1941, 239), bet ne <i>Anta</i>
<i>Antiņš</i> 1582 Bērzaune	norādīts nepareizs avots	Anting (Švābe 1941, 11, 14, 15)
<i>Antušs / Antuss</i> 1582 Bērzaune	norādīts nepareizs avots	Antuisz (Švābe 1941, 5, 6, 8, 45, 49, 73)
<i>Antis</i> 1590 Ļaudona	norādīts nepareizs avots	Antis un Antus [!] (Švābe 1941, 199)
<i>Tenis</i> 1599 Koknese	Tenis Kielis (RI 1599, 83)	Tenis
<i>Toni / Tonijs</i> 1599 Koknese	Thoni Klawen un Thon Spodzin [!] (RI 1599, 88, 80)	Thoni un Thon , bet ne <i>Tonijs</i>
<i>Ants</i> 1613 Rīga	Ants (Biezais 1957, 88)	Ants
<i>Tinne</i> ⁵ 1638 Gaujiena	Tinne (VAR III 979)	Tinne arī <i>Thinne</i> un <i>Tinnu</i> [!] (VAR III, 979, 976, 992)
<i>Tuns / Tunne</i> 1683 Kuldīga	Tunne ⁶ (Arbuzovs 1937, 28)	Tunne (iespējams, arī <i>Tun</i>)
<i>Antens</i> 1720 Gaujiena	avots nav zināms ; Gaujienas latviešu draudzes baznīcas grāmatas LVVA ir tikai no 19. gadsimta sākuma	Guste Anten Sohn Simon (VDK I 6) un Rudatz Jahnen Sohn, Antze [!] (VDK I 5) ⁷
<i>Tonna</i> 1739 Rauna	Wahrna Tonna (VDK III 118)	Tonna
<i>Antons</i> 1752 Kalkūne	Antons (LVVA 235.1.229.2op.)	Anton 1719 Ērgeme (LVVA 235.3.75.18op.)

⁵ Par šā vārda iespējamo (ne)saistību ar vārdu *Antonijs* skat. tālāk.

⁶ Iespējams, identisks ar *Tun* (Arbuzovs 1937, 39).

⁷ Tā kā vārds *Anten* ir pierakstīts ģenitīvā, nav viennozīmīgi skaidra tā nominatīva forma. Vadoties pēc vācu deklināciju tipiem (sal. Hartig 1967, 37; Lasch 1914, §387; par Rīgas vāciešu vārdiem – Siliņa-Piņķe 2014, 101), nominatīvu var rekonstruēt kā **Ante* (sal. arī nominatīvus *Jahne, Reine, Ansche* [VDK I 4–6]), savukārt nominatīva pieraksts *Antze* ļauj izteikt hipotēzi par paralēlu formu **Ante / *Ants*, no kā, saglabājot asimilāciju, **Ance*, eksistenci. Nevar gan izslēgt arī saistību ar vārdu *Ansīs* (sal. Siliņš 1990, 56 s. v. *Ancis*).

Kā redzams, dažādu iemeslu dēļ pirmo fiksējumu dati K. Siliņa dotajiem personvārdiem *Antonijs* un *Antins*, kā arī paralēlformām *Anta*, *Hantus*, *Hantings* un *Tons* neapstiprinājās⁸, tādēļ senākie šo formu fiksējumi avotos ir jāpārskata. Lai to izdarītu, jāveic ekscerpti no latviešu personvārdu avotiem vai to publikācijām, kā arī (piesardzīgi) no agrākiem pētījumiem par latviešu personvārdiem. Tā kā visi avoti nav apzināti un rakstā to paveikt nav iespējams, pārskatītas ir avotu publikācijas ar plašākajiem personvārdu iekļāvumiem vai vārdu sarakstiem. Daļa no tiem jau tika izmantoti, sastādot 2. tabulu. Par laiku līdz 16. gadsimta 20. gadiem avotu, kuros būtu pieminēti latvieši, ir ļoti maz, un nevienā no izskatītajiem materiāliem drošu liecību par meklētajām personvārdu formām nav (Arbusow 1921, 1923, Hildebrand 1872, Mettig 1891, 1892, Napiersky 1881). Kā iespējams vārda *Antonius* īsformas fiksējums ir jāmin pieraksts *Tvne* 1341. gada Kuldīgas lauksargu sarakstā (Bauer 1933, 154). Ja šis pieņēmums apstiprinātos, tas šobrīd būtu senākais zināmais kādas vārda *Antonius* formas fiksējums latviešiem. “Vēsturiskās vācu personvārdu vārdnīcas” piemēri šādu saknes patskaņa rakstību gan nebalsta (sal. iepriekš).

16. gadsimta un 17. gadsimta sākuma avoti

Meklējot oriģinālus senākajiem personvārdu fiksējumiem, tika pārskatītas daudzas 16. gadsimta un 17. gadsimta sākuma avotu publikācijas, pārsvarā Rīgas alusnesēju un nesēju brālību dažādu biedru sarakstu fragmenti, publicētie Rīgas Svētā Jēkaba baznīcas reģistri, poļu 1599. gada revīzijas dati, dažu Vidzemes muižu saimniecības grāmatas u. c. (Arbusow 1921, 1922, 1923, 1924, Arbusovs 1920, Biezais 1957, Bulmerincq 1921, Mettig 1892, RI 1599, Švābe 1941). Tās atklāja dažādu, kopainu papildinošu, informāciju par vārda *Antonius* formu lietojumu latviešiem. Tā kā daļu šo avotu, kā arī vairākus

---

⁸ Protams, būtu jāmeklē šādu neatbilstību iemesli. Iespējams, ka kļūdas ir ieviesušās atsauču sistēmas nepilnību dēļ un vārdnīcā minētie personvārdi tādā vai citā formā attiecīgajā gadā patiešām ir fiksēti (kā tas tika atklāts piemēros *Ante*, *Antiņš*, *Antušs*, *Antis*), diemžēl ir norādīts nepareizs avots, savukārt pareizais avots šobrīd nav nosakāms. Paralēlformu gadījumā autors, iespējams, otru formu ir fiksējis kādā no vēlākajiem avotiem, kurš vārdnīcā nav norādīts.

mūdienās nepieejamus materiālus savā pētījumā par senākajiem latviešu uzvārdiem ir izmantojis arī Ernests Blese (1929), pamatā tika izmantots viņa pētījums⁹. Turpmāk, aplūkojot vārda *Antonius* formas minētajos avotos, piezīmēs vai literatūras atsaucēs būs arī norādes uz vairākos darbos sastopamu, atkārtotu vārda fiksējumu. Tā kā E. Bleses materiāls izrādījās visapjomīgākais, kā arī grupēšana pēc uzvārda ļāva vienkopus aptvert vairākkārtēju vienas personas pieminējumu un līdz ar to reizēm arī viena vārda dažādus pieraksta variantus, tas veido turpmākās analīzes pamatu, kas gan papildināts, gan salīdzināts ar citiem ekscerpētajiem materiāliem. Rezultātā Rīgas un Vidzemes materiālā ir fiksētas 30 personas ar vārdu *Antonius* dažādās tā formās laikposmā no 1518. līdz 1621. gadam. Četras no tām ir pierakstītas bez gada, ar vārda pilno formu *Antonius – Antonius Namschen, Antonius Pulks, Antonius Pungus, Antonius Rebe* (Blese 1929, 216, 228, 231, 234¹⁰), visas no 1582.–1621. gada Rīgas Svētā Jēkaba baznīcas reģistriem¹¹, tātad katoļu mācītāju fiksētas. Ne Kurzemes, ne Latgales un Vidzemes poļu dokumentos pilnā forma vairs nav sastopama.

Visvairāk un visdaudzveidīgākās, tāpat kā vācu avotos, ir īsformas no vārda otrās daļas: *Tenis* (1 persona), *Thone* (1), *Thonies* (1), *Tone* (1; gen.), *Tonies* (1), *Tonighes* (1), *Tonnies* (5), *Tönnies* (1), *Tonnis*, iespējams, / *Tonis* / *Tonnys* (9), *Tönnis* (1), *Tonnys* (1), *Tonnius* / *Tonnis* (1). Vārds *Tenis* ir fiksēts Svētā Jēkaba baznīcas reģistros¹².

⁹ Dodams alfabēta secībā, viņaprāt, latviešu uzvārdus, Blese (1929) ir pierakstījis arī priekšvārdus.

¹⁰ Salīdzinot šo informāciju ar Haralda Biezā publikāciju, tā bija gan jāprecizē, gan jālabo: Nr. 904 *Anna Antony Namfchen uxor* 1616, Nr. 1048 *Antonius Pulks* 1617, Nr. 237 *Margaretha Antonij Pungis* [!] *filia* 1615, Nr. 826 *Antonius Rebe* 1615 (Biezais 1957, 98, 108, 54, 92).

¹¹ Biezais (1957, 26–27), publicējot šo Svētā Jēkaba baznīcas materiālu, atgādina un uzsver: “Eine Abschrift dieser Handschrift hat z. T. Blese verwendet. Jedoch sind diese in seiner Arbeit erwähnten Namen in der Handschrift nicht zu finden, oder sie sind unrichtig abgeschrieben.” Piemēram, uzvārdu *Namschen*, H. Biezais lasa kā *Namsehen*.

¹² Proti, *Tenis* kā kristāmā bērna tēvs 1610. gadā (Biezais 1957, 79; Nr. 634), bet arī ierakstos (1) Nr. 338 laulību liecinieks *Thenis Sturman* 1621. gadā (Biezais 1957, 60), (2) Nr. 889 krusttēvs *Tenis ex Bel insula* 1616. gadā (Biezais 1957, 97), (3) Nr. 636 krusttēvs *Tenis Pompis* 1610. gadā (Biezais 1957, 79), (4) Nr. 725 krusttēvs *Tennis Bell* 1612. gadā (Biezais 1957, 85), kas Bleses pētījumā neparādās. Tāpat jāpiebilst, ka vairākos citos ierakstos ir fiksēts *Antonius Bell*, kas skaidri ir viena un tā pati persona. Blese (1929, 161) gan apšauba, vai tas ir bijis latvietis.

Šī forma ir pierakstīta arī 1599. gada poļu revīzijas laikā Koknesē (Blese 1929, 329 un RI 1599, 83; sal. 2. tab.). Savukārt visi deviņi formas *Tonnis* pieraksti ir no Rīgas alusnesēju un nesēju brālību dokumentiem. Par to, ka vārda pieraksta forma nav bijusi svarīga, vai par to, ka vārds patiešām ir izrunāts dažādi, liecina vairākkārtēji vienas personas fiksējumi atšķirīgā pierakstā, piemēram, *Tonnius Czukeause* 1539. gadā un *Tonnis Czuke ausis* 1540. gadā (Blese 1929, 261). Lai gan dažos gadījumos (rakstības nekonsekvences radītā) atšķirīgā pierakstā, visi ekscerpētie vārdu varianti ir sastopami arī Vācijas viduslaiku avotos.

Apskatot visus piemērus no īsformu darināšanas viedokļa un apvienojot rakstības variantus¹³, jāsecina, ka izplatītākā ir izskaņa **-is* vai **-īss*, kas realizēta kā *-is*, *-ys* un *-ies*. Vienreiz pierakstītā neadaptētā latīniskā izskaņa *-ius* ir lietota paralēli formai *-is*. Retumis ir fiksēts izskaņas pieraksts *-e* un *-es*. Arī šie novērojumi sakrīt ar vācu atbilstošā laika materiālu. Tikai vienreiz, 1607. gadā, ir fiksēta forma *Autin Trentz* (Blese 1929, 268), kas, iespējams, ir nepareizi rakstīts vai salasīts vārds *Antin*¹⁴.

Mazliet atšķirīga aina paveras Kurzemes materiālā, kas apjoma ziņā ir krietni mazāks. Ir tikai divi no vārda *Antonius* otrās daļas veidotas īsformas fiksējumi – *Tonius Baude* un *Tonius Seyme* Svirlaukā 1566. gadā (Blese 1929, 280, 310 un Arbusow 1898, 168). Pārējo astoņu fiksējumu saistība ar vārdu *Antonius* ir apšaubāma. Vienreiz 1607. gadā Dursupē ir pierakstīta forma *Antick*¹⁵ (Blese 1929, 278), kas pēc konteksta drīzāk ir traktējama kā mājvārds¹⁶, tādēļ tālākā analīzē nav iekļauta. Septiņas reizes 1566. gadā Svirlaukā, Viskaļos un Zaļeniekos ir pierakstīta forma *Hante* – *Hante Dumpe*, *Hante Lusting*, *Hante Meislaw*, *Hante Samal*, *Hante Schlan*, *Hante Seyme* un *Hante*

¹³ Šajos piemēros tie ir: līdzskaņu (ne)dubultošana, *i/y/ie* un *t/th* mija (sal. Schmidt 2000, 302–304).

¹⁴ Sal. Bulmerincq (1921, 83) un 1607. gada Rīgas Landfogtijas revīziju (LVVA 673.1.668.).

¹⁵ Blese (1929, 102) vārda cilmi saista gan ar senprūšu personvārdiem *Antix*, *Antiko*, *Anthik* u. c., gan ar mājvārdu *Antiņi*.

¹⁶ “1607, Mai 5, fand die Einweisung Peters von Altenbockum in 4 Bauern Gerhards von Altenbockum (Emus Kundsing, Klawin Puigge, Antick und Lapse) statt, der seinem Vetter Peter Geld schuldetete und nicht zahlen konnte” (Fircks 1900, 175); arī K. Siliņa “Latviešu personvārdu vārdnīcā” vārds *Antiks* nav sastopams.

Tellerage (Blese 1929, 284, 296, 297, 307, 308, 310, 315 un Arbusow 1898, 165, 168, 165, 164, 166, 168, 175). Forma *Hante* ir identiska ar L. Arbusova publicēto ierakstu *Hante Scyntels sone* 1453. gada Rīgas nesēju sarakstā (Arbusow 1921, 97, sal. arī 2. tab.). K. Siliņš to šaubīdamies saista ar vārdu *Antons* (Siliņš 1990, 148), bet vācu avoti šādas īsformas eksistenci neapstiprina. Acīmredzot bez papildu pētījumiem šo vārdu saistība ar priekšvārdu *Antonius* nav droši nosakāma.

Latgales materiāls E. Blese pētījumā ir pārstāvēts tikai ar poļu 1599. gada revīzijas pierakstiem. Tā kā šī revīzija aptvēra arī daļu Vidzemes, tajā ir sastopami arī Koknesē pierakstītie vārdi *Tenis* (skat. iepriekš pie Vidzemes), kā arī *Thoni* un *Thon* (Blese 1929, 330, 335 un RI 1599, 80; sal. 2. tab.). Zīmīgi, ka divi Rēzeknē pierakstītie vārdi ir īsformas no vārda pirmās daļas: *Antha* un *Anthus* (Blese 1929, 328, 331 un RI 1599, 155).

Šis materiāls vedina domāt, ka vārds *Tenis* vai *Tenīss* latviešu vidū Rīgā un Vidzemē 16. gadsimtā un 17. gadsimta sākumā noteikti ir bijis izplatītāks nekā *Antis*, *Antus* vai *Antiņš*¹⁷, savukārt Kurzemē un Latgalē neviena no formām nav bijusi īpaši izplatīta, lai gan re-tajos fiksējumos novērojama tendence uz lielāku īpatsvaru formām ar *Ant-*. Ņemot vērā faktu, ka līdz 16. gadsimtam vārda *Antonius* formas latviešiem tikpat kā nav sastopamas, var izvirzīt divus iespējamus skaidrojumus:

1) vārds līdz reformācijai nav bijis izplatīts, bet Rīgā un Vidzemē izplatījies pēc tās;

2) vārds nav bijis plaši izplatīts (vairāk dokumentēto) Rīgas vāciešu vidū, bet latviešu vārdi avotos nav pietiekami fiksēti, lai varētu izteikt secinājumus.

Ņemot vērā Haralda Biezā komentārus par E. Blese Svētā Jēkaba baznīcas grāmatas materiāla interpretāciju (sal. 11. zemsvītras piezīmi), lietderīgi šķita visus E. Blese ierakstus pārbaudīt. Daļa rezultātu jau ir norādīti zemsvītras piezīmēs. Tomēr atklājās vēl arī tādi gadījumi, kurus E. Blese nebija fiksējis. Piemēram, 1613. gadā ir ierakstīts gan jaundzimušais *Ants* (Biezais 1957, 88; Nr. 768), gan krusttēvs *Ants Kiz* (Biezais 1957, 87; Nr. 759). Tie, kā arī iepriekš

¹⁷ Sal. arī 3. zemsvītras piezīmi par Rīgas vāciešu personvārdiem.

minētie četri ieraksti *Tenis* (2), *Thenis* (1), *Tennis* (1) (Biezais 1957, 79, 97, 60, 85) un ieraksts Nr. 677 *Tons Pumps* (Biezais 1957, 82) ir vienīgie gadījumi, kad vārds nav ierakstīts formā *Antonius* vai *Anthonus*¹⁸. 1590. gadā krustmātes vārda ieraksts *Lucia Antonij Pungi uxor* (Biezais 1957, 61; Nr. 346), iespējams, ir senākais šobrīd zināmais šā vārda pilnās formas fiksējums latviešiem.

Apjomīgi avoti, kuri 1929. gadā vēl nebija publicēti un kurus tādēļ nav izmantojis E. Blese, ir Arveda Švābes publicētās 16. gadsimta beigu Vidzemes muižu saimniecības grāmatas un 1601. gada zviedru arklu revīzija¹⁹ (Švābe 1941, 1933). Pie šī materiāla, sevišķi pie saimniecības grāmatām, ir vērts īpaši pakavēties. Mārcienas, Kalsnavas, Bērzaunes un Ļaudonas muižās laikā starp 1562. un 1593. gadu tikai divām personām piecas reizes ir minēts vārds *Tonnies*: *Tonnies Wilkynhen* 1582 / *Tonnies Wylkinhen* 1593 un *Tonnies der lineweber* 1587, 1588, 1593 (Švābe 1933, 6, 26, 45, 61, 121). Īpaši interesants ir fakts, ka, lai gan arī reti, tomēr biežāk par *Tonnies* ir minētas īsformas no vārda *Antonius* sākuma daļas: *Ante* (3 personas), *Anting* (2), *Antis* (1), *Antuisz* (5), *Antus* (1), kā arī formas *Hante* (1), *Hanting* (1), *Hantus* (1). Turklāt, lai gan dažādos laikos dažādās muižās, tomēr vienā vakā [~ pagastā] pierakstīts un tāpēc uzskatāms par vienu personu ir *Hanting Kaupenn* 1562, *Anting Kowphen* 1582 un *Antuisz Kauphen* 1593 (Švābe 1941, 239, 15, 73). Šie dati ļauj formas ar *Hant-* drošāk saistīt ar analizēto personvārdu grupu. Citos atkārtotajos minējumos personvārdi ir rakstīti nemainīgā formā. Šobrīd neatbildams ir jautājums, kāpēc šajā avotā īsformas no vārda *Antonius* pirmās daļas būtiski pārsniedz no vārda otrās daļas darināto īsformu skaitu. Arī formu daudzveidības ziņā īsformām no vārda *Antonius* pirmās daļas ir pārsvars.

Par savdabīgu, pat dīvainu šis fakts ir uzskatāms arī tādēļ, ka 1601. gada zviedru arklu revīzijas materiāli neko tādu neapstiprina. Lai gan šajā avotā kopumā ir fiksēts samērā maz personvārdu, nepārprotama ir četru rakstības variantu – *Tonnies* (6), *Tonnieß* (6), *Tönnies* (5) un *Tönnieß* (6) – līdzsvarota dominante. Vienreiz ir fiksēts

¹⁸ Apšaubāms ir 1609. gada ieraksts Nr. 606, kur jaundzimušā zēna vārds ir dots *Tyinis*, bet vecāku vārdi ir *Tinis et Anna ex noua mola* (Biezais 1957, 77). Par šīs un līdzīgu formu iespējamo saistību ar vārdu *Antonius* skat. tālāk.

¹⁹ Abus avotus ir izmantojis K. Siliņš (1990). Diemžēl literatūras sarakstā pirmais nav norādīts un tekstā personvārdiem kļūdaini ir pievienota atsauce LVA IV.

arī vārds *Tanne* (Švābe 1933, 519), savukārt pieraksts *Tönniges* Raunas apkārtnē (Švābe 1933, 509) visdrīzāk ir saprotams kā mājvārds. Tiem pretī ir tikai divas personas ar vārdu *Ante* un viena ar vārdu *Antin* Salacgrīvas un Cesvaines apkārtnē (Švābe 1933, 385, 476, 477).

1638. gada zviedru arklu revīzija

Par vārda *Antonijs* dažādu formu izplatību 17. gadsimta pirmajā pusē Vidzemē visplašākajā kontekstā var spriest pēc to fiksējuma apjomīgajā 1638. gada zviedru arklu revīzijā (VAR). Ņemot vērā apstākli, ka revīzijas rakstītāji bija vietējie vācu muižnieki un revīzijas teksts ir agrīnajā jaunaugšvācu valodā, līdzības ar vācu avotos pierakstītajiem vārdiem nepārsteidz. Par pārsteigumu un nejaušību drīzāk var uzskatīt izteikti latviskotu formu parādīšanos šajā dokumentā. Kopumā fiksējot 232 raksta kontekstā interesējošas personas (1,9% no visām revīzijā pierakstītajām)²⁰, ir iespējams izdalīt šādas to vārdu grupas:

1) vienreiz ir pierakstīta pilnā forma *Antoniuß* (1);

2) tāpat kā vācu avotos, ir daudz otrās daļas īsformu, kopā 18 rakstības variantu (220 personas): *Tennis* (14), *Tenniß* (1), *Thonnies* (1), *Thonnieß* (3), *Thönnieß* (4), *Thönniß* (1), *Tönes* (1), *Tönn* (1), *Tönne* (1), *Tönnnes* (11), *Tonnies* (98), *Tönnies* (6), *Tonnieß* (5), *Tönnieß* (16), *Tonnis* (6), *Tönnis* (19), *Tonniß* (4), *Tönniß* (28).

Apvienojot dažādo *-s/-ß* rakstību vārda beigās un *T-* vai *Th-* rakstību vārda sākumā kā tīri grafiskas nekonsekvences, iegūstam deviņas formas: *T(h)onnies/ß* (107), *T(h)önnis/ß* (48), *T(h)önnieß* (26), *Tennis/ß* (15), *Tönnnes* (11), *Tonnis/ß* (10), *Tönes* (1), *Tönn* (1), *Tönne* (1). Salīdzinot ar raksta sākumā aplūkotojām vācu vārdiem, var secināt, ka tiešas atbilstmes nav atrodamas tikai vienreiz VAR fiksētajām formām *Tönn* un *Tönne*. Lai arī reti, formai *Tennis/ß* (15) līdzīgas formas ar saknes patskani *-e-* ir fiksētas arī Vācijā –

²⁰ Personvārdus no VAR šā raksta autore ir ekscerpējusi, veicot apjomīgāku pētījumu par 17. gadsimta pirmās puses latviešu personvārdiem. Kopumā 1638. gada revīzijā vārdā ir nosaukti 11 995 latviešu zemnieki, minot 829 vārdu variantus (sal. arī Siliņa-Piņķe 2014a, 2014b, 2005).

Thenis (Ķelnē, vairākas reizes, no 1464. līdz 1637. gadam), bet formām *T(h)önnis/ß* (48) atbilstošas ir ar patskani *-o-*: *Thonis*, *Tonnis*, *Tonniß*, arī *Thoenis*;

3) četras divzīlbīgās formas no vārda sākuma: *Ante* (2), *Antin* (1), *Anting* (2) un *Antus* (6). Var teikt, ka tās ir retas, un ar Vācijā fiksētajām ir sastatāma tikai forma *Anting*. Turklāt vāciskās formas fiksējums tikai Vācijas dienvidu daļā liek drīzāk domāt par formālu sakritību, nevis aizguvumu. Šīs latviešu formas, pēc raksta autores domām, ir jāsaista ar iepriekš analizētajiem vārdiem *Ante*, *Anting*, *Antis*, *Antus* un *Hante*, *Hanting*, *Hantus* Vidzemes muižu saimniecības grāmatās.

Šeit arī jāpievēršas K. Siliņa (1990, 307) minētajam vārdam *Tinne* (sal. 2. tab.), kuru viņš, atsaucoties uz Maksu Gotšaldu (*Max Gottschald*), saista ar personvārdiem *Martins* un *Antonijs*. M. Gotšalda minētā forma gan ir *Tinnes* (Gottschald 1942, 462). Tā kā revīzijā fiksētais vārds ir pierakstīts četrgadīgam bērnam pašā Igaunijas pierobežā vai pat etniski jaukti apdzīvotā teritorijā – Lānemetsā (igauņu *Laanemetsa*) un Luturmuižā (*Swansityki oder Lannemety und Luttershoff*) (VAR III 974), kur fiksēti arī K. Siliņa vārdnīcā neminēti vārdi *Thinne* un *Tinnu* (VAR III 976, 992), šķiet, to drīzāk var saistīt ar igauņu personvārdu pētnieka Edgara Rajandi (*Edgar Rajandi*) izteikumu, ka igauņu vārdi *Tinn* un *Tinno* ir vārdu *Valentin* un/vai *Konstantin* īsformas (Rajandi 1966, 166). Visticamāk, ka ar šo cilmi var saistīt arī pārējos rakstā minētos vārda *Tinne* u. tml. lietojuma gadījumus. Autoresprāt, vārda *Tinne* izcelsme no vārda *Antonius* ir stipri apšaubāma, un tādēļ tas, ņemot vērā arī atbilstošo formu trūkumu vēsturiskajā vācu personvārdu vārdnīcā, no analīzes pagaidām ir izslēgts.

Palūkojoties uz visu iepriekš minēto formu iespējamo reģionālo izplatību, t. i., pierakstu pa revīzijas komisijām (skat. 3. tabulu), var izteikt piesardzīgu secinājumu, ka Vidzemē no vārda *Antonius* otrās daļas veidotās īsformas visvairāk iecienītas ir bijušas Ziemeļvidzemē – Valmieras, Trikātas, bet jo īpaši Burtnieku apkārtnē, jo lielākais personu skaits ar šādu vārdu fiksēts 4. komisijas protokolā. Lai noskaidrotu, vai tas saistāms ar vārda popularitāti Baltijas somu – lībiešu vai igauņu – valodās, būtu jāveic kontrastīvi pētījumi par šā vārda izplatību Igaunijas teritorijā.

3. tabula. Dažādas vārda *Antonius* formas 1638. g.
Vidzemes arklu revīzijas protokolā

Personvārds	Komisija ⁵										Kopā
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	
<i>Ante</i>	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2
<i>Anthin</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
<i>Anting</i>	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	2
<i>Antoniuß</i>	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
<i>Antus</i>	-	-	-	-	-	-	-	6	-	-	6
<i>Tennis</i>	-	14	-	-	-	-	-	-	-	-	14
<i>Tenniß</i>	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
<i>Thonnies</i>	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
<i>Thonnieß</i>	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	3
<i>Thönnieß</i>	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	4
<i>Thönniß</i>	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
<i>Tönes</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
<i>Tönn</i>	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
<i>Tönne</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
<i>Tönnnes</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	9	2	11
<i>Tönnies</i>	5	-	1	90	-	-	-	1	-	1	98
<i>Tönnies</i>	4	-	-	-	-	-	-	-	-	2	6
<i>Tonnieß</i>	-	-	1	3	-	-	-	1	-	-	5
<i>Tönnieß</i>	-	-	15	-	-	-	1	-	-	-	16
<i>Tönnis</i>	2	2	-	-	-	2	-	-	-	-	6
<i>Tönnis</i>	1	10	-	-	-	1	2	-	1	4	19
<i>Tönniß</i>	-	-	2	-	-	2	-	-	-	-	4
<i>Tönniß</i>	-	-	8	-	-	17	2	-	-	1	28
kopā	12	28	36	94	-	23	5	11	12	11	232

²¹ Komisiju aptvertās teritorijas ir (1) Bukultu, Rīgas, Doles, Salaspils, Ikšķiles un Ropažu pilsnovads, (2) Nītaures, Turaidas, Krimuldas, Siguldas, Allažu un Mālpils pilsnovads, (3) Nabes, Liepupes, Limbažu, Vainižu, Augstrozes un Straupes pilsnovads, (4) Cēsu, Mujānu, Valmieras, Burtnieku, Trikātas un Raunas pilsnovads, (5) Alojās pilsnovads, (6) Vecsalacas un Rūjienas pilsnovads, (7) Ērģemes un Lugažu pilsnovads, (8) Alūksnes, Gulbenes un Gaujienas pilsnovads, (9) Kokneses, Bērzaunes un Cescvaines pilsnovads un (10) Suntažu, Skujenes, Piebalgas un Madlienas pilsnovads. Par komisiju darbības teritorijām un maršrutiem sīkāk skat. Dunsdorfs 1938, XXIV–XXVII, kur arī karte (tajā gan sajaukti 8., 9 un 10. komisijas maršrutu apzīmējumi).

Interesants un ar iepriekšējiem atklājumiem tikai daļēji korelējošs ir fakts, ka deviņas no 11 personām, kuru vārds sākas ar *Ant-* (izņemot pilno formu *Antonius*), ir mitušas Ziemeļaustrumvidzemē – Alūksnes, Gulbenes un Gaujienas apvidū (8. komisija), persona, vārdā *Anthin Silgalitz*, ir reģistrēta Lizumā, devītās komisijas protokolā (VAR III 1204), bet *Anting* vienreiz arī otrās komisijas protokolā Krimuldā, ar norādi *kurzemnieks – Mesche Gail Anting ein Curlender* (VAR I 194). Savukārt iepriekš minētajās Mārcienas, Kalsnavas, Bērzaunes un Ļaudonas muižās, kas arī ietilpa devītās komisijas maršrutā, šādi vārdi nav fiksēti.

Pēc šā avota diemžēl nevar spriest par Vidzemes latviešu reāli lietotajām vārda *Antonius* formām 17. gadsimta pirmajā pusē. Pie retajām vārdu latviskošanas pazīmēm var minēt galotnes *-e*, *-is* un *-us* (kas gan daļēji var sakrist ar vācu formu) un izskaņu *-iņš*, rakstos atspoguļotu kā *-in* vai *-ing*. Droši var apgalvot, ka adaptēta Ziemeļvācijā izplatītā īsforma no vārda otrās daļas Vidzemē ir bijusi iecienītāka par tādām īsformām kā *Ante* vai *Antus*. Atbilde, kāda tā ir bijusi – *Tenis*, *Tennis*, *Tenīss* vai tml., ir meklējama citos avotos.

Leksikogrāfiskie avoti

Pie leksikogrāfiskajiem avotiem, kuros ir ietverts lielāks daudzums personvārdu, ir jāmin Manceļa (1638), Stendera (1789) un Ulmaņa (1872, 1880) vārdnīcas. Tomēr arī citos darbos personvārdi, rūpīgi meklējot, ir atrodamī. Atšķirībā no reālu personu pieraksta, vārdnīcu materiāla negatīvais aspekts ir tāds, ka tas negarantē vārdnīcās ietvērto personvārdu reālo lietojumu, kaut gan, ņemot vērā iespējamo kontekstu, būtu uzskatāms par ticamu. Kā pozitīvs aspekts jāuzsver precīzāks vārdu latviskās izrunas atspoguļojums rakstos. Šajā nodaļā ir analizēts četru 17. gadsimta un piecu 18. gadsimta vārdnīcu materiāls saistībā ar rakstā iztīrītajiem personvārdiem.

Jau pirmajā latviešu valodas vārdnīcā, G. Manceļa *Lettus* (1638), ir rodami samērā daudzi personvārdi (sal. Siliņa-Piņķe 2014c), to starpā arī vārds *Anting*, kas gan parādās tikai kā frazeoloģisma *Anting kur Stabbuling* sastāvdaļa, ar sinonīmu *Mullkis* un tulkojumu *tölpisch* (Mancelius 1638, 186). Līdzīga aina ir visās ekscerpētajās vārdnīcās līdz pat 18. gadsimta vidum (4. tabula).

4. tabula. Vārds *Antiņš* 17.–18. gadsimta vidus vārdnīcās

Avots	Latviski	Vāciski
Mancelius 1638, 186	<i>Mullkis, Anting kur Stabbuling</i>	<i>tölpisch</i>
Fuer1650_70_1ms, 29 ₂₇	<i>Antiņsch kur stabbulite?</i>	<i>Hans wurst Proverb</i>
Fuer1650_70_2ms, 14 ₄	<i>Antiņsch kur Stabbulite?</i>	<i>Proverb. Hans wurst, Maul=Affe, einfältiger Butfisch.</i>
Langius 1685, 88	<i>Mulkis, Luhling²², kur Deffing[?]? Anting[?], kur Stabbuling[?]!</i>	<i>ein Lümmel oder Tölpel, der dum(m) ist v. nichts versteht. Darumb pflegt man solchen also zu beschreiben:</i>
Manuale_17gsb_ms, 325	<i>Mulkis Luttiņ kur Dessiņ? Antiņ kur Stabbuliņ?</i>	<i>limmel. Töpel. der dumm ist und nichts versteht. darum pflegt man einen solchen also zu beschreiben:</i>
Depkin_18gss, 45	<i>Antiņsch kur stabbulite.</i>	<i>Ein einfältiger Mensch mit dem man spielen kan wie man will. der einem jeden aufspielen muß. Prov: Ein Narr ist leicht geöffet.</i>
Elvers 1748, 250	<i>Rupfch, Mulkis, Anting, kur Stabbuling.</i>	<i>tölpisch</i>

Visi 4. tabulā ietvertie piemēri skaidri rāda latvisko formu *Antiņš*, bet paralēli arī atklāj vārda konotatīvo nozīmi, kuras dēļ tas, iespējams, nebija īpaši izplatīts (vai zaudēja popularitāti) kā personvārds. Spriežot pēc vāciskajām atbilstmēm *Hanswurst* un *Maulaffe*²³ un latviešu sinonīma *mulķis*, šādi ir saukts neattapīgs, padumjš cilvēks, tāds, kas stāv un blenž pavērtu muti. Šādi piemēri ir arī Stenderam²⁴:

1) *Antiņfch kur stabbuliņfch – Alberling, Töpel, tummer Jahn* (Stender 1761, 15),

²² Kā ģ atveidots vārdnīcā izmantotais pārsvītrotais g, kas pozīcijā -nģ- lasāms kā -n-.

²³ No šī vārda lejasvācu formas *mūlape* ir radies latviešu vārds *mūlāps*.

²⁴ Stenders gan paralēli dod arī latviešu un vācu personvārdu atbilstmes.

2) *Antiņ kur stabbulite – du Dummerjahn, du Tölpel, wo ift dein Verstand* (Stender 1789, I, 5) un

3) *Antiņfch kur stabbulite – dummer Tölpel*, turklāt nedodot nevienu citu latvisku atbilstmi (!) (Stender 1789, II, 590).

Neviena cita vārda *Antonius* forma šā laika vārdnīcās netika fiksēta. Toties frazeoloģisms par Antiņu ir nonācis līdz pat K. Mīlenbaha un J. Endzelīna vārdnīcai: “*prātiņ, nāc mājās, antiņ, pūt stabulīti* oder *antiņ, kur stabulīte?* sagt man zu einem Unbesonnenen” (ME I 71).

Otra tendence, kas vārdnīcās parādās 18. gadsimta vidū, ir reālu personvārdu iekļāvums kopējā alfabētā vai atsevišķu īpašvārdu, tostarp personvārdu, sarakstu (*Namenbuch*) veidošana. Pēdējā gadījumā šādi saraksti parasti ir veidoti atbilstoši vārdnīcas valodu secībai un divvirzienu vārdnīcās ir divi. Šis materiāls ir apkopots 5. tabulā. Līdz ar reālu personvārdu iekļaušanu vārdnīcās tajās parādās arī īsformas no vārda *Antonius* otrās daļas. Tās rāda jau iepriekš fiksētās saknes patskaņa variācijas *-e/-a-*, izslēdzot neadaptēto variantu *Tonnis/Tönnis* u. tml. Jāpiezīmē gan, ka nekur neizdevās fiksēt formu *Tunne/Tunnis*. Materiāls arī rāda, ka 18. gadsimta otrajā pusē kā atbilstošā vācu forma pārsvarā gadījumu tiek dots vārds *Anton*, kas lietojuma biežuma ziņā ir izspiedis pilno latīnisko formu *Antonius*.

5. tabula. 18. gadsimta vārdnīcās iekļautie personvārdi

Avots	Latviski	Vāciski
Stender 1761, 15	<i>Antiņfch</i>	<i>Anton</i>
Lange 1773, 14 Lange 1777, 71	<i>Antiņs</i>	<i>Anton</i>
Stender 1789, I, 375 Stender 1789, II, 743	<i>Antiņfch</i>	<i>Antonius</i>
Stender 1761, 161	<i>Tennis, Tennifis</i>	<i>ift ein Mannsname</i>
Lange 1773, 342	<i>Tanne</i> (ap Cēsīm, Valmieru)	<i>Anton</i>
Lange 1773, 347	<i>Tennis</i>	<i>Anton</i>
Stender 1789, I, 376	<i>Tanne</i>	<i>Anton</i>
Stender 1789, II, 743	<i>Tanne</i>	<i>Antonius</i>
Stender 1789, II, 743 ²⁵	<i>Tennis; -fa</i>	<i>Antonius</i> vai <i>Dionifius</i>

²⁵ Vārdnīcas latviešu-vācu daļā Stenders dod tikai atbilstmi *Tennis – Dionifius* (Stender 1789, I, 376).

Īsi vēl ir jāpiemin arī Karla Kristiana Ulmaņa (*Carl Christian Ulmann*) vārdnīca. Tā gan hronoloģiski neiekļaujas aplūkojamajā laikposmā, tomēr ir būtiski, ka tā ir vienīgā vārdnīca, kurā bez citām formām iekļauts arī vārds *Antufch'* (Ulmann 1872, 351) / *Antufchis* (Ulmann 1880, 797), kurš, iespējams, saistāms ar 16. gadsimta beigās Mārcienas, Kalsnavas, Bērzaunes un Ļaudonas muižās pierakstīto vārdu *Antuisz*.

Ieskats baznīcu grāmatu izmantošanas iespējās

Neizmantots personvārdu avots šobrīd ir latviešu draudžu baznīcu grāmatas, kas pārsvarā ir saglabājušās no 19. gadsimta, bet retumis iesniedzās līdz 17. un 18. gadsimta mijai. Faktu, ka arī tajās var atrast latviešu valodai tuvinātā pierakstā fiksētus personvārdus, savos pētījumos par Ērgemes un Opekalna draudzes personvārdiem ir secinājusi Ilga Jansone. Viņa Ērgemes draudzē 1721.–1725. gada baznīcas grāmatās trīs reizes ir fiksējusi vārdu *Anton* un piebilst, ka “vārds Ērgemes draudzē nav bijis īpaši populārs, taču līdz 1752. gadam, kas pie šā vārda minēts K. Siliņa pētījumā [kā pirmā fiksējuma gads], tas jaundzimušajiem dots vairākkārt” (Jansone, 2010, 20). Tajā pašā laikposmā Ērgemē ir fiksēti arī vārdi *Tonn* (1) un *Tonne* (3), ko autore saista ar igauņu personvārdu *Tõnnu* ar tādu pašu cilmi (Jansone 2010, 27). Pilnībā piekrītot šim izteikumam, jāpiebilst, ka 17. gadsimtā šāds vārda pieraksts ar saknes patskani *-o-* un *-ö-* ir novērojams arī no Igaunijas stipri attālinātās muižās, kur tas drīzāk ir saistāms ar tiešu lejasvācu valodas ietekmi vārdu pierakstā. Savukārt Ziemeļlatvijā nevar izslēgt arī igauņu valodas ietekmi. Zīmīgi, ka lielākā šādu vārdu koncentrācija 17. gadsimtā ir vērojama tieši Burtnieku pusē, kā to rādīja 1638. gada zviedru arklu revīzijas dati (sal. 3. tabulu). Personvārdu materiāla analīze citu Vidzemes draudžu baznīcu grāmatās varētu sniegt papildu informāciju.

Par igauņu personvārdiem jāsaprot, ka starp tiem ir vai ir bijušas sastopamas tādas formas kā *Tõnis*, *Tõnjus*, *Tõnn*, *Tõno*, *Tõns*, *Tõnt*, *Tõnts*, *Tõnu*, senākā rakstībā arī ar *-e-* – *Tennis*, *Tents* u. tml., kā arī *Ant* un *Anti* (Rajandi 1966, 28, 167).

Folkloras materiāls

Ieskatoties latviešu folkloras materiālā, jāsecina, ka tautasdziesmās *Antonija* un *Antiņa* vārds nav sastopams, kamēr *Teņa* vārds atrodams dažādās formās. Visos gadījumos tas ir saistīts ar svinamo dienu 17. janvārī, kura pārņemta no katoļu baznīcas kalendāra un apaugusi ar zemnieku tradīcijām par cūku aizgādni²⁶. Tā nav bijusi tikai latviska tradīcija, jo lielā daļā Eiropas, tostarp Vācijā, svēto Antoniju tautas tradīcijās min kā mājdzīvnieku, īpaši kā cūku aizgādni (HDA I 504–505; Līdeks 1940, 93; Olupe 1992, 48).

“Latvju dainu” nodaļās “Aitu Annite, cūku Teniss” un “Lopu kaušana, cūku bēres” ir atrodamas 19 dziesmas ar variantiem, kuros dažādās formās ir pieminēts *Teņa* vārds. Norobežojoties no atšķirībām deminutīvos, kā, piemēram, *Tenits*, *Tenisiņš* vai *Tenisits*, var secināt, ka vidzemnieku tekstos ir sastopams *Tenis* (turklāt tikai vienu reizi), *Teniss/Tenīss* vai *Tanīss*, savukārt kurzemniekiem – *Tunnis*. Turklāt dziesmu no Vidzemes ir krietni vairāk nekā no Kurzemes. Latgales materiālā šādas dziesmas netika atrastas²⁷. Salīdzinājumam – divi ļoti tipiski un gandrīz identiski piemēri no Vidzemes un Kurzemes.

Paldies, cūku Tanisit,
Man cūciņu Dievs un gan:
Trīs vepriši, trīs cūciņas,
Septiņsimts siveniņu.

(Ape, LD 29296-2)

Paldies cūku Tunnitim,
Man cūciņu Dievs in gan:
Piecas cūkas, seši vepri,
Simtiņš mazu suveniņu.

(Skrunda, LD 29296-3)

²⁶ Par svētā Antonija saistību ar cūku un tradīcijas attīstību vēlākos gadsimtos skat. VHL I 254.

²⁷ O. Līdeks (1940, 97), atsaucoties uz latviešu ticējumiem, to skaidro šādi: “Latgalē šī diena vairs netiek ievērota, bet sv. Antonijam svin 13. jūniju. Tas sargājot lopus un glābjot laukus no pērkona un krusas.” Svinamās dienas pārbīde liecina, ka godināts ir cits svētais Antonijs – katoļu zemēs populārais svētais Antonijs no Padujas (VHL I 255; HdV I 177; sal. arī HDA I 506).

Arī ticējumos ir sastopami visi iepriekš minētie vārda varianti tādā pašā ģeogrāfiskā izplatībā (sal. Līdeks 1940, 98–105; Olupe 1992, 47–57).

Vēsturisko personvārdu izpētes jomā folkloras materiāls ir būtisks ar to, ka līdz šim vienīgais apstiprina īsformu ar saknes patskani *-u-* saistību ar vārdu *Antonius*. Līdz ar to drošāk var izteikt apgalvojumu par Kuldīgas apkārtnē 1341. gadā fiksētā vārda *Tvne* un 1683. gadā fiksētā vārda *Tunne* (iesp., arī *Tun*) saistību ar *Antonius*, turklāt ļauj tos interpretēt kā specifiski kurzemniecisku formu. Šādas formas ar saknes patskani *-u-* aizgūšanu savukārt palīdz skaidrot vācu folkloras materiāli. Tajos, lai gan kā personvārds nefiksēta, svētku nosaukumos tomēr parādās forma *Tüns*. Vestfālē, Minsteres apkārtnē gan pašu 17. janvāri, gan šīs dienas patronu sauc par *Swiene-Tüns* ('cūku Tunnis'), bet Ziemeļrietumvācijā, Arnsbergas un Līzbornas apkārtnē ir minēti arī svētku nosaukumi *Fickelntüenes* un *Soap-Tüns* (HDA I 505).

Izvērtētā materiāla apkopojums

Apkopojot visu analizēto avotu personvārdu materiālu, ir sastādīts fiksēto vārdu hronoloģisks saraksts no pirmajiem apzinātajiem pierakstiem līdz pat G. F. Stendera *Lettisches Lexikon* iznākšanai 1789. gadā (6. tabula). Tas būtiski labo un papildina K. Siliņa sniegtos datus par senāko vārdu pierakstu un uzskatāmi atspoguļo gan personvārdu formu, gan rakstības daudzveidību, kas neļauj dot nepārprotami skaidras vārdu atbildes mūsdienu latviešu valodā²⁸. Kā avots 6. tabulā ir norādīts oriģināls (ja bija pieejams) vai tā agrākais publicējums. Gadījumos, kad E. Bleses pētījumā ietverto vārdu pirmpublicējuma avots nebija pieejams, ir sniegta atsauce uz Blesi (1929). Ja vārdformas ir atdalītas ar komatu, tad avotā ir minētas dažādas personas. Vienas personas vārda dažādas rakstības varianti (alonomi) vai vairāki minējuma gadi ir atdalīti ar divām slīpsvītēm //. Treknināti ir dots vārda pirmais fiksējums, apvienojot, t. i., atsevišķi

---

²⁸ Tā ir būtiska problēma, ar kuru būs jāsaskaras vēsturiskās latviešu personvārdu vārdnīcas autoriem.

netrekinot vārdus ar rakstības atšķirībām *s/β* un vācu avotos arī *sz*, *t/th*, *y/i* un *v/u*. Vārdnīcu materiāls pie gada ir marķēts ar *_v*, piemēram, 1638_*v* apzīmē datus no G. Manceļa vārdnīcas *Lettus*. Tabulā nav ietvertas visas (vairāk nekā 20) Svētā Jēkaba baznīcas reģistros laikā no 1590. līdz 1621. gadam minētās personas vārdā *Antonius*, jo nereti nav iespējams noteikt, kuras ir identiskas un kuras atšķirīgas personas. Ietverti ir visas atšķirīgie rakstības varianti.

6. tabula. Izvērtētā personvārdu materiāla apkopojums

Laiks	Vārdforma	Avots	Komentārs
1341	<i>Tvne</i>	Bauer 1933, 154	
1453	<i>Hante</i>	Arbusow 1921, 97	
1488	<i>Hanty</i>	LGU I, 581	
1518	<i>Tonighes</i>	Blese 1929, 266	
1519	<i>Tonnis, Tone</i> (gen., iesp., nom. * <i>Ton</i>)	Blese 1929, 262, 238	
1521	<i>Tonnys</i> (// 1522) // <i>Tonnis</i> 1523 (// 1524)	Blese 1929, 216, 242, daļēji arī Arbusow 1921, 99, 100	2 pers.
1534	<i>Tonis</i> (// 1538) // <i>Tonnis</i> 1535 (// 1536 // 1539 // 1540)	Blese 1929, 200	
1538	<i>Hantins</i>	LGU II 478	
1539	<i>Tonnius</i> (// <i>Tonnis</i> 1540)	Blese 1929, 261	
1540	<i>Hante</i>	Bulmerincq 1925, 66	
1540	<i>Tonnis</i>	Blese 1929, 166	
1540	<i>Tonnis</i>	Arbusow 1921, 98	
1544	<i>Tönnis</i>	LGU II 651	
1549	<i>Tonnis</i>	Arbusow 1922, 31	
1561	<i>Tonnis</i>	Arbusovs 1920, 46	
1562	<i>Ante, Hante</i>	Švābe 1941, 239, 237	
1562	<i>Hanting</i> // <i>Anting</i> 1582 // <i>Antuisz</i> 1593	Švābe 1941, 239, 15, 73	
1564	<i>Hanting, Hantus</i>	Švābe 1933, 251, 252	
1566	<i>Tonius</i>	Arbusow 1898, 168	2 pers.
1566	<i>Hante</i>	Arbusow 1898, 164, 165, 166, 168, 175	7 pers.

1572	<i>Tonnis</i> (// 1573 // 1580)	Blese 1929, 179, daļēji arī Arbužovs 1920, 46, 47	
1577	Tonnies	Bulmerincq 1923, 101	2 pers.
1578	Tonies	Bulmerincq 1923, 119	
1582	<i>Ante</i>	Švābe 1933, 4, 16	2 pers.
1582	<i>Anting</i> (// 1587 // 1588 // 1593)	Švābe 1941, 11, 14, 24, 31, 60, 71	2 pers.
1582	Antuisz (// 1593)	Švābe 1941, 5, 6, 8, 43, 44	3 pers.
1582	<i>Tonnies</i> (// 1593)	Švābe 1933, 6, 45	
1587	<i>Tonnies</i> (// 1588 // 1593)	Švābe 1933, 25, 61, 121	
1590	Antis, Antus	Švābe 1941, 199	
1590	Antonius (orig. gen. <i>Antonij</i>)	Biezais 1957, 61	
1593	<i>Antuisz</i>	Švābe 1941, 45, 49	2 pers.
1599	Antha, Anthus	RI 1599, 155	
1599	Tennis	RI 1599, 83	
1599	Thoni, Thon	RI 1599, 88, 80	
1601	<i>Ante, Antin</i>	Švābe 1933, 385, 476, 477	2 un 1 pers.
1601	<i>Tonnies, Tonnieß, Tönnies, Tönnieß</i>	Švābe 1933	6, 6, 5, 6 pers.
1601	Tanne	Švābe 1933, 519	
1604	<i>Tonnis</i> (// 1611 // 1627)	Blese 1929, 179	
1607	<i>Antin</i>	Bulmerincq 1921, 83; LVVA 673.1.668.	Blese (1929, 268) kļūdaini <i>Autin</i>
1607	Tennies, Thonnies, Tonnies (2), <i>Tonnis</i> // <i>Tönnis</i>	LVVA 673.1.668.	<i>Tennies</i> Blesem (1929, 182) kļūdaini kā <i>Tonnies, Thonnies</i> Blese (1929, 268) – <i>Thonies, Tonnis</i> Blese (1929, 232) – <i>Tönnies</i>

1610	<i>Tenis</i> (2)	Biezais 1957, 79	bērna tēvs un krusttēvs
1611	Tons	Biezais 1957, 82	bērna tēvs
1612	<i>Antonius, Tennis</i> (// <i>Antonius</i> 1615)	Biezais 1957, 85	jaundzimušais un viņa krusttēvs; Blese (1929, 161) apšaubā, vai pēdējais ir latvietis
1613	Ants (2)	Biezais 1957, 87, 88	jaundzimušais un krusttēvs
1621	<i>Thenis</i> (// <i>Antonius</i> 1616)	Biezais 1957, 60, 101	
1638	<i>Ante</i> (2), <i>Anthin</i> (1), <i>Anting</i> (2), <i>Antus</i> (6), <i>Antoniuß</i> (1), <i>Tennis</i> (14), <i>Tenniß</i> (1), <i>Thonnies</i> (1), <i>Thonnieß</i> (3), <i>Thönnieß</i> (4), Thönnieß (1), Tönes (1), Tönn (1), Tönnne (1), Tönnnes (11), <i>Tonnies</i> (98), <i>Tönnies</i> (6), <i>Tonnieß</i> (5), <i>Tönnieß</i> (16), <i>Tonnis</i> (6), <i>Tönnis</i> (19), <i>Tonniß</i> (4), <i>Tönniß</i> (28)	VAR	kopā 232 pers.
1638_v	<i>Anting</i>	Mancelius 1638, 186	frazeoloģismā
1650-1670_v	Antipsch	Fuer1650_70_1ms 29 ²⁷ Fuer1650_70_2ms, 14 ₄	frazeoloģismā
1672	Thone	Blese 1929, 174	

1683	Tunne	Arbuzovs 1937, 28, 39	iesp. // <i>Tun</i>
1685_v	<i>Anting</i> [š] (jālasa kā <i>Antiņ</i> [š])	Langius 1685, 88	frazeoloģismā
17. gs. b. v	<i>Antiņ</i> [š]	Manuale_17gsb_ms, 325	frazeoloģismā
18. gs. sāk._v	Antinsch	Depkin_18gss, 45	frazeoloģismā
1719	Anton	LVVA 235.3.75.18op. lp.	bērna tēvs
1720	<i>Anten</i> (gen., iesp. nom. * <i>Ante</i>)	VDK I 5	iesp. avotā arī <i>Antze</i> (ja tas nav <i>Ansī</i>)
1721- 1725	<i>Anton</i> (3), Tonn (1), Tonne (3)	Jansone 2010, 20	jaundzimušie
1739	Tonna	VDK III 118	
1748_v	<i>Anting</i>	Elvers 1748, 250	frazeoloģismā
1761_v	<i>Antiņsch</i>	Stender 1761, 15	frazeoloģismā
1761_v	<i>Antiņsch</i> , <i>Tennis</i> , Tenniņis	Stender 1761, 15, 161	
1752	<i>Antons</i>	LVVA 235.1.229.2op. lp.	jaundzimušais; iesp., nav latvietis
1773_v	Antiņs , <i>Tanne</i> , <i>Tennis</i>	Lange 1773, 14, 342, 347	
1777_v		Lange 1777, 71	
1789_v	<i>Antiņ</i> [š], <i>Antiņsch</i>	Stender 1789, I, 5 Stender 1789, II, 590	frazeoloģismā
1789_v	<i>Antiņsch</i> , <i>Antons</i> , <i>Tennis</i> ; - <i>fa</i> , <i>Tanne</i>	Stender 1789, 375– 376, 743	

Secinājumi

Svētais Antonijs Latvijas teritoriju ir sasniedzis kopā ar vāciešiem, iespējams, jau 13., bet samērā droši jau 14. gadsimtā, gan kā katoļu baznīcas, gan tautas tradīcijām izgreznots, apbružāts un daudziem pienākumiem apveltīts svētais, gan kā personvārds. Latvieši pārņēma Ziemeļvācijā iecienītākās šā vārda vācu īsformas un piemēroja tās savai izrunai kā *Tennis*, *Ten(n)iss*, *Tan(n)is* vai *Tan(n)iss*. Var izteikt pieņēmumu, ka īsti iecienīts šis vārds kļuva, tikai sākot ar

16. gadsimtu. Iespējams, ka īpaši izplatīts tas ir bijis Ziemeļvidzemē. Kurzemē šā vārda attīstība ir gājusi savu ceļu, nonākot pie formas *Tunnis* (vismaz tautasdziesmās), ar kuru var saistīt visagrāko vārda *Antonius* fiksējumu Latvijā – *Tvne* 1341. gadā.

Leksikogrāfiskajos avotos kopš 17. gadsimta regulāri pieminētā forma *Antiņš* nav bijusi populāra, iespējams, frazeoloģismos ietvertās konotatīvās nozīmes ietekmē. Iespējams, ka ikdienas lietošanā ir bijušas tādas formas kā *Ante* un *Antus*, taču to fiksējums ir pārāk rets, lai varētu izdarīt secinājumus par to lietojumu. Šīs īsformas, visticamāk, ir radītas uz vietas, nevis aizgūtas.

Raksta tapšanas gaitā ir veikti būtiski labojumi un papildinājumi K. Siliņa personvārdu vārdnīcas datos. Vārds *Tinne*, visdrīzāk, nav saistāms ar Antonija vārdu, savukārt nepamatota šķiet vārda *Tennīss* ignorēšana vārdnīcā.

Papildu atziņas varētu dot pētījumi par attiecīgo personvārdu iekļāvumiem Latvijas vietvārdu materiālā.

Literatūra un avoti

Arbusow 1898 – Arbusow, Leonid. Anschlag aus dem Leibgeding (Mitau mit den Höfen Kaltenhof, Bergfried, Sessau, Grünhof und Grenzhof) der Herzogin Anna von Kurland zu erwartenden Einkünfte. 1566. *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst und Jahresbericht des kurländischen Provinzialmuseums aus dem Jahre 1897*. Mitau : J. F. Steffenhagen und Sohn, 1898, S. 159–181.

Arbusow 1921 – Arbusow, Leonid. Studien zur Geschichte der lettischen Bevölkerung Rigas im Mittelalter und 16. Jahrhundert. *Latvijas Augstskolas Raksti*, Nr. 1. Rīga : b. v., 1921, 76.–100. lpp.

Arbusow 1922 – Arbusow, Leonid. Zwei lettische Handschriften aus dem 16. und 17. Jahrhundert (1532ff. 1625). *Latvijas Augstskolas Raksti*, Nr. 2. Rīga : b. v., 1922, 19.–57. lpp.

Arbusow 1923 – Arbusow, Leonid. Kirchliches Leben der Rigaschen Losträger im 15. Jahrhundert. *Latvijas Universitātes Raksti VI*. Rīga : b. v., 1923, 185.–224. lpp.

Arbusow 1924 – Arbusow, Leonid. Ein Verzeichnis der bäuerlichen Abgaben im Stift Kurland (1582/83). *Latvijas Universitātes Raksti X*. Rīga : b. v., 1924, 163–286. lpp.

Arbuzovs 1920 – Arbuzovs, Leonids. Peezīmes par 16. gadu simteņa vecakajiem latveešu literatūras peeminekļiem. Visagrakee rokraksti

- latveešu valodā kopš 1558. g. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1/1920, Rīga : b. v., 1920, 34.–48. lpp.
- Arbuzovs 1937** – Arbuzovs, Leonids. 1683. gada Kuldīgas valsts zemnieku saraksts. *Filologu biedrības raksti XVII*. Rīga : Latviešu filologu biedrība, 1937, 22.–42. lpp.
- Bauer 1933** – Bauer, Albert. Die Wartgutsteuerliste der Komturei Goldingen. *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte*. Bd. 25, Heft 1. Rīga : Kommissionsverlag von E. Bruhns, 1933, S. 109–194.
- Biezais 1957** – Biezais, Haralds. *Das Kirchenbuch der St. Jakobskirche in Riga 1582–1621*. Uppsala, Wiesbaden : Otto Harrassowitz (= Acta Universitatis Upsaliensis, 1957, 10).
- Blese 1929** – Blese, Ernests. *Latviešu personu vārdu un uzvārdu studijas. I. Vecākie personu vārdi un uzvārdi (XIII – XVI g.s.)*. Rīga : Ģenerālkomisijā pie A. Gulbja, 1929.
- Bruiningk 1904** – Bruiningk, Hermann von. *Messe und kanonisches Stundengebet nach dem Brauche der Rigaschen Kirche im späten Mittelalter*. Rīga : Nicolai Kymmels Buchhandlung, 1904. (= Mitteilungen aus dem Gebiete Liv-, Est- und Kurlands herausgegeben von der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands. XIX).
- Bulmerincq 1921** – Bulmerincq, August. *Die Besiedlung der Mark der Stadt Riga 1201-1600*. Rīga : Nicolai Kymmels Buchhandlung, 1921 (=Sonderdruck aus den Mitteilungen aus der livländischen Geschichte. Bd. 21, Heft 3)
- Bulmerincq 1923, 1925** – Bulmerincq, August. *Vier Bücher der Landvogtei der Stadt Riga. Ein Beitrag zur Wirtschaftsgeschichte*. Bd. 1 und 2. Rīga : Kommissionsverlag von A. Gulbis, 1923, 1925.
- Depkin_18gss** – Depkin, Liborius. *Lettisches Wörterbuch. The original manuscript transcribed and annotated by Trevor G. Fennell*. Rīga : Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2005.
- Dunsdorfs 1938** – Dunsdorfs, Edgars (izd.). *Vidzemes 1638. gada arklu revīzija*. 1. burtnīca. Rīga : Latvijas vēstures institūta apgādiens, 1938 (= Latvijas vēstures avoti. 4. sēj.) (E. Dunsdorfa ievads).
- Elvers 1748** – Elvers, Caspar. *LIBER MEMORIALIS LETTICUS, Oder Lettisches Wörter=Buch, Sowohl Für die Einheimischen als Fremdden/ Anstatt eines LEXICI eingerichtet/ Und allen denen zum Besten die in diesem Lande in Kirchen und Schulen Gott und ihren Rechten dermahleins dienen/ oder sonst ihr Handel und Gewerbe treiben wollen, zu einem dienlichen Unterricht mitgetheilet*. Rīga : bey Samuel Lorenz Frölich, 1748.
- Fircks 1900** - Fircks, Freiherr Eduard von. *Neue Kurländische Güter-Chroniken. Nach den Guts=Briefladen und anderen Quellen bearbeitet und im Auftrage des Kurländischen Ritterschafts-Comités herausgegeben von Eduard Frhr. von Fircks, Ritterschaftsarchivar. Kirchspiel Kandau (1. Abtheilung)*. Mitau : J. F. Steffenhagen und Sohn, 1900.

- Fuer1650_70_1ms** – Fürecker, Christopher. *Lettisches und Teutsches Wörterbuch*. Pieejams: http://www.korpuss.lv/senie/static/Fuer1650_70_1ms.html [skatīts 2015. g. 23. martā].
- Fuer1650_70_2ms** – Fürecker, Christopher. *Lettisches und Teutsches Wörterbuch*. Pieejams: http://www.korpuss.lv/senie/static/Fuer1650_70_2ms.html [skatīts 2015. g. 23. martā].
- Gottschald 1942** – Gottschald, Max. *Deutsche Namenkunde. Unsere Familiennamen nach ihrer Entstehung und Bedeutung*. München, Berlin : J. F. Lehmanns Verlag, 1942.
- Hartig 1967** – Hartig, Joachim. *Die Münsterländischen Rufnamen im späten Mittelalter*. Köln, Graz : Böhlau, 1967.
- HDA** – *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*. 10 Bde. Hrsg.: Hanns Bächtold-Stäubli. 3. unveränderte Aufl. Berlin, New York : Walter de Gruyter, 2000.
- HdV I** – Seibicke, Wilfried (1996): *Historisches deutsches Vornamenbuch*. Bd. 1. Berlin, New York : Walter de Gruyter, 1996.
- Hildebrand 1872** – Hildebrand, Hermann. *Das Rigische Schuldbuch (1286–1352)*. St. Petersburg, 1872.
- Jansone 2010** – Jansone, Ilga. Ieskats Ērgemes latviešu evaņģēliski luteriskās draudzes antroponīmiskajā sistēmā. *Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstis*, Nr. 3/4, Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmija, 2010, 14.–73. lpp.
- Lange 1773** – Lange, Jacob. *Lettijch Deutscher Theil des volltändiges Lettijchen Lexici*. Schloß Ober=Pahlen, 1773.
- Lange 1777** – Lange, Jacob. *Vollständiges deutschlettisches und lettischdeutsches Lexicon, nach den Hauptdialekten in Lief- und Curland aausgefertigt*. Mitau : J. Fr. Steffenhagen, 1777.
- Langius 1685** – *Nicas un Bārtas mācītāja Jāņa Langija 1685. gada latviski-vāciskā vārdnīca ar īsu latviešu gramatiku*. Pēc manuskripta fotokopijas izdevis un ar apcerējumu par Langija dzīvi, rakstību un valodu papildinājis E. Blese. Rīga : Latvijas Ūniversitāte, 1936.
- Lasch 1914** – Lasch, Agathe. *Mittelniederdeutsche Grammatik*. Halle a. S. : Vlg. von Max Niemeyer, 1914 (=Sammlung Kurzer Grammatiken germanischer Dialekte, Bd. 9).
- LD** – *Latwju dainas*. 6 sējumi. Barons, Krišjānis, Wissendorffs, H. (izd.). Jelgava, Peterburga: 1894–1915 (no interneta vietnes www.dainuskapis.lv).
- LGU I** – Bruiningk, Hermann von, Busch, Nicolaus. *Livländische Güterurkunden (aus den Jahren 1207–1500)*. Riga : Kommissionsverlag von Jonck&Poliewsky, 1908.
- LGU II** – Bruiningk, Hermann von. *Livländische Güterurkunden (aus den Jahren 1501–1545)*. Riga : Kommissionsverlag von A. Gulbis, 1923.
- Līdeks 1940** – Līdeks, Osvalds. *Latviešu svētki. Latviešu svinamās dienas*. Rīga : b.v., 1940 (=Latviešu Folkloras Krātuves Materiāli. B. 8).

- LVVA** – Latvijas Valsts vēstures arhīvs, fonda, apraksta, lietas numurs.
- Mackensen 1990** – Mackensen, Lutz. *Das große Buch der Vornamen. Herkunft. Ableitungen und Koseformen. Verbreitung. Berühmte Namens-träger. Gedänk- und Namenstage. Verklungene Vornamen.* 7., völlig neu bearb. Aufl. München : Südwest, 1990.
- Mancelius 1638** – Mancelius, Georg. *Lettus, Das ist Wortbuch / Samt an-gעהengtem täglichem Gebrauch der Lettischen Sprache; Allen vnd jeden Außheimischen / die in Churland / Sengallen vnd Lettischem Liefflande bleiben / vnd sich redlich nehren wollen / zu Nutze verfer-tigt / Durch Georgivm Mancelivm Sengall. der H. Schrifft Licentia-tum &c. Gedruckt vnnnd verlegt zu Riga / durch GERHARD. Schrö-der / Anno M. DC. XXXVIII, 1638.*
- Manuale_17gsb_ms** – *Manuale Lettico-Germanicum. The text of the ori-ginal manuscript transcribed by Trevor G. Fennell.* Rīga : Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2001.
- ME I** – Mīlenbachs, Kārlis. *Latviešu valodas vārdnīca.* Rediģējis, papild-nājis, turpinājis J. Endzelīns. 1. sējums. Rīga : Latvju grāmata, 1943.
- Mettig 1891** – Mettig, C. Die Bücher der Rigaschen Bierträgergilde. *Sit-zungsberichte der Ges. für Gesch. und Altertumskunde der Ostseepro-vinzen Russlands aus dem Jahre 1890.* Riga : Druck von W. F. Häcker, 1891, S. 120–125.
- Mettig 1892** – Mettig, C. Ueber die Nationalitäts= und Gewerhverhältnisse in der Bierträgergilde zu Riga. *Rigasche Stadtblätter*, Nr. 40–42.
- Napiersky 1881** – Napiersky, J.G.L. *Die Libri redituum der Stadt Riga.* Leipzig : Verlag von Duncker & Humboldt, 1881.
- Napiersky 1888** – Napiersky, J.G.L. *Erbebücher der Stadt Riga 1384-1579.* Riga : N.Kymmels Buchhandlung, 1888.
- Olupe 1992** – Olupe, Edīte. *Latviešu gadskārtu ieražas.* Rīga : Avots, 1992.
- Rajandi 1966** – Rajandi, Edgar. *Raamat nimedest.* Tallinn : Eesti raamat, 1966.
- RI 1599** – Jakubowski, Jan; Kordzikowski, Józef (red.). Rewizja Inflancka 1599 r. *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Tom XIII. Inflanty. Część I.* Warszawa, 1915.
- Schmidt 2000** – Schmidt, Wilhelm. *Geschichte der deutschen Sprache. Ein Lehruch für das germanistische Studium.* 8., völlig überarb. Aufl. Stuttgart, Leipzig : Hirzel, 2000.
- Siliņa-Piņķe 2005** – Siliņa-Piņķe, Renāte. *Jahn, Jane, Jahne: zemnieku vārdu rakstība 1638. gada zviedru arklu revīzijā Vidzemē. Baltu fi-loloģija XIV (1) 2005, Baltu valodniecības žurnāls.* Izd.: Latvijas Universitāte, Filoloģijas fakultāte, Baltu valodu katedra. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 143.–151. lpp.
- Siliņa-Piņķe 2014** – Siliņa-Piņķe, Renāte. *Rigas spätmittelalterliche Per-sonennamen.* Hamburg : Baar-Verlag, 2014 (= Beiträge zur Lexi-kographie und Namenforschung 7).

- Siliņa-Piņķe 2014a** – Siliņa-Piņķe, Renāte. Izplatītākie zemnieku vārdi Vidzemē 17. gadsimta pirmajā pusē. *Baltistica XLIX(1)*. Vilnius : Vilniaus universitetas, 2014a, 177.–196. lpp. Pieejams arī: <http://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/article/view/2206/2160> [skatīts 2015. g. 23. martā].
- Siliņa-Piņķe 2014b** – Siliņa-Piņķe, Renāte. Personvārdi 1638. gada zviedru arklu revīzijā: analīzes problēmas un risinājumi. *Onomastikas pētījumi / Onomastic Investigations. Vallijas Dambes 100. dzimšanas dienai veltītās konferences materiāli / Proceedings of the International Scientific Conference to commemorate the 100th anniversary of Vallija Dambe*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2014, 198.–212. lpp.
- Siliņa-Piņķe 2014c** – Siliņa-Piņķe, Renāte. Latviešu personvārdi Georga Manceļa vārdnīcā “Lettus” (1638). *Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums 18 (1)*. Liepāja : LiePA, 2014, 246.–259. lpp.
- Siliņš 1990** – Siliņš, Klāvs. *Latviešu personvārdu vārdnīca*. Rīga : Zinātne, 1990.
- Stender 1761** – Stender, Gotthard Friedrich. *Neue vollständigere Lettische Grammatik, Nebst einem hinlänglichen Lexico, wie auch einigen Gedichten, verfaßt von Gottfried Friedrich Stender*. Braunschweig, gedruckt im Fürstl. großen Weissenhause, 1761.
- Stender 1789** – Stender, Gotthard Friedrich. *Lettisches Lexikon In zweien Theilen abgefasst, und den Liebhabern der lettischen Litteratur gewidmet*. Mitau : Steffenhagen, 1789.
- Šterns 1997** – Šterns, Indriķis. *Latvijas vēsture 1290–1500*. Rīga : Daugava, 1997.
- Švābe 1933** – Švābe, Arveds. Die älteste schwedische Landrevision Livlands. *Latvijas Universitātes raksti. Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes serija*. 2. sējums, Nr. 3. Rīga : b. v., 1933, 338.–596. lpp.
- Švābe 1941** – Švābe, Arveds. *Vidzemes saimniecības vēstures avoti 1553.–1618. g.* Rīga : Latvijas vēstures institūta apgādiens, 1941 (= Latvijas vēstures avoti, VI sējums).
- Ulmann 1872** – Ulmann, Carl Christian. *Lettisches Wörterbuch. Erfter Theil. Lettisch=deutsches Wörterbuch*. Riga : Vlg. von H. Brutzer & Co, 1872.
- Ulmann 1880** – Ulmann, Carl Christian, Braŕŕche, Gustav. *Lettisches Wörterbuch. Zweiter Theil. Deutsch=lettisches Wörterbuch*. Riga, Leipzig : Vlg. von H. Brutzer & Co, 1880.
- VAR** – Dunsdorfs, Edgars (izd.). *Vidzemes 1638. gada arklu revīzija*. 4 burtnīcas. Rīga : Latvijas vēstures institūta apgādiens, 1938–1941 (= Latvijas vēstures avoti, IV sējums) (revīzijas teksts).
- VDK** – Sloka, Lauma. *Vidzemes draudžu kronikas*. 3 daļas. Rīga : Valsts Archiva izdevums, 1925, 1927. (=Valsts Archiva raksti III, IV, V).
- VHL I** – Stadler, J. E.; Heim, F. J.; Ginal, J. N. *Vollständiges Heiligen-Lexikon*. Bd. 1. Augsburg : B. Schmid'sche Verlagsbuchhandlung, 1858.

Antonius – Tenis und Antiņš. Kurzer Einblick in die Entwicklung lettischer Rufnamen

Zusammenfassung

Die Erforschung von Aufkommens-, Entwicklungs- und Adaptationsprozessen der christlicher Heiligennamen ist eines der Desiderata in der lettischen Rufnamenforschung. Der Artikel behandelt die Entlehnungs- und Entwicklungswege des Rufnamens *Antonius* unter den Letten. Die älteste Quelle, in der die Namen *Antiņš* und *Tenis* als lettische Entsprechungen zum Namen *Antonius* genannt sind, ist das ‐Lettische Lexikon‐ von Gotthard Friedrich Stender (1789) (s. Bild 1). Das Ziel des Artikels ist die Präzisierung der Entlehnungszeit, der Entlehnungswege und des Adaptationsprozesses. Es werden die entsprechenden norddeutschen Kurzformen vom Namen *Antonius* analysiert und mit den Eintragungen in lettischen Quellen, besonders in der schwedischen Hakenrevision von 1638 (s. Tabelle 3), in wissenschaftlichen Quellenstudien und in der lettischen Folklore verglichen.

Der Name des heiligen Antonius hat das Territorium Lettlands eventuell schon im 13., ziemlich sicher aber im 14. Jahrhundert erreicht. Die Letten haben nicht nur die norddeutschen Kurzformen des Namens, sondern auch die volkschristlichen Traditionen zum Antoniustag übernommen. Es ist möglich, dass die lettischen Namen *Tenis*, *Ten(n)iss*, *Tan(n)is* und / oder *Tan(n)iss* erst im 16. Jahrhundert beliebt wurden, vorwiegend wohl im nördlichen lettischen Livland. In Kurland entwickelte sich die Form *Tunnis*, mit der die Ersterwähnung des Rufnamens *Antonius* bei den Letten – *Tvne* im Jahr 1341 – in Zusammenhang gebracht werden kann.

Die in den lexikographischen Quellen seit Beginn des 17. Jahrhunderts belegte Form *Antiņš* scheint als Rufname nur sporadisch vorzukommen. Das kann mit der pejorativen Konnotation des vielerorts belegten Phraseologismus (s. Tabelle 4) erklärt werden. Im Alltagsgebrauch hat es womöglich Namen wie *Ante* und *Antus* gegeben. Die Belege sind aber zu wenig, um gewisse Schlussfolgerungen darüber zu machen. Diese Kurzformen sind am ehesten vor Ort entstanden und sind keine Entlehnungen.

Bei der Analyse wurden wichtige Änderungen und Ergänzungen im Material des lettischen Vornamenbuches von Klāvs Siliņš (1990) vorgenommen (vgl. Tabelle 1 – Rufnamen-Lemmata bei Siliņš (1990), Tabelle 2 – Korrektur der Datierung der Erstbelege von Siliņš (1990)). Der Name *Tinne* scheint keine Kurzform von *Antonius* zu sein (vgl. Rajandi 1966, 166 f.). Der Name *Tenīss* ist aus unklaren Gründen im Namenbuch ignoriert worden.

In der Tabelle 6 ist die ganze Formenvielfalt der Namenformen chronologisch bis zum Jahr 1789 angeführt (fett – die Erstbelege). Zusätzliche Erkenntnisse könnte eventuell die Analyse der Toponyme, die aus den im Artikel behandelten Rufnamenformen entstanden sind, liefern.